

FELSEFE İLERLER Mİ?

Mehmet Cem KAMÖZÜT*

Öz: Felsefenin ilerleyip ilerlemediği sorusu sıklıkla felsefe ve bilim arasında bir karşılaştırmaya dayanarak ele alınır. Öyle ki bilimin ilerlediği apaçık kabul edilir ve felsefenin de eğer ilerliyorsa bunun ancak bilime benzerliği sayesinde olanaklı olduğu düşünülür. Bilim ile kast edilen de genellikle kuramsal fiziktir. Bu yazıda bilimin ilerleyip ilerlemediği sorusunu ele almadım. Felsefenin ve bilimin aynı ölçütlere göre değerlendirilmesinin gerekliliğini de sorgulamadım. Ancak söz konusu karşılaştırmada yaygın olarak bir çifte standart uygulandığını belirtmek istiyorum. Göstermeye çalıştığım literatürde önerilen ölçütlerin her iki alana da tutarlı biçimde uygulanması durumunda birinin ilerlemediğini söylemenin tek yolunun diğerinin de ilerlemediğini söylemek olduğu. Ölçütün kullanılmasındaki bu yaygın çifte standardın temelde bilim ve felsefe eğitiminin yapısından kaynaklandığını öne sürüyorum.

Anahtar Kelimeler: Metafelsefe, bilimde ilerleme, felsefede ilerleme.

IS THERE PROGRESS IN PHILOSOPHY?

Abstract: The question of whether or not there is progress in philosophy is often discussed based on a comparison of philosophy with science. Such that the progress in science is considered obvious, while if philosophy does make any progress, such progress is thought to be possible only through its similarity to that of science. Science in this context usually refers to theoretical physics. In this article, I do not discuss whether science makes progress. Neither do I question whether it is necessary to evaluate philosophy and science by the same criterion. However, I want to argue that there is a double standard in the application of the supposed common criterion. What I tried to show is that if the criterion offered in the literature is applied consistently to both fields, the only way to say that one does not make progress is to accept that the other also fails to make progress. I also argue that this wide spread double standard is caused by differences in the structure of science and philosophy education.

Keywords: Metaphilosophy, progress in science, progress in philosophy.

* Doç. Dr. | Assoc. Prof.

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Türkiye | Mimar Sinan Fine Arts University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Philosophy, Turkey

e-mail: cem.kamozut@msgsu.edu.tr

Orcid Id: [0000-0002-4155-1488](https://orcid.org/0000-0002-4155-1488)

Kamözüt, M. C. (2019). Felsefe İlerler mi? *Kilikya Felsefe Dergisi*, (2), 68-78.

1. Giriş

Felsefenin ilerleyip ilerlemediği sorusunu yanıtlayabilmek için önce ilerlemeden ne anladığımızı söylememiz gerekiyor görünmekte. Ancak ilerlemenin ne olduğunu ortaya koymak pek kolay değildir. Bu durum felsefenin genel yapısına ilişkin de bir sıkıntıya işaret ediyor gibi. Yanıtını aradığımız her soruya yanıt bulma girişiminden *önce* yapılması gereken başka pek çok araştırma olduğunu tespit ediyoruz. “Felsefe ilerler mi?” sorusunu yanıtlamak için önce ilerlemeyi açıklamam gerekiyorsa; ve eğer ilerlemeden “amaca yaklaşmak” gibi bir şey anladığımı söylersem, bu sefer de felsefenin amacının ne olduğunu belirlemem gerekecek. Soruyu yanıtlamaya çabaladıkça sorudan uzaklaşıyoruz.

Öte yandan bir doktor, hastasına teşhis koymaya çalışırken öncelikle *daha temel* soruları yanıtlama gereksinimi duymaz. “Hastalık nedir?” ya da “acaba şu an rüya görüyor olabilir miyim?” gibi soruları aklına bile getirmeden teşhis koyup tedaviye başlayabilir. Oysa felsefecilerin hep önce daha temel bir soruya yanıt bulmaları gerekir. Daha temel sorumuzu ele almaya da hemen başlayamayacak ve ondan da daha temel sorulara yöneleceğiz. Üstelik en temel sorunun ne olduğu da yanıtı zor bir felsefi soru. Ya da belki bu bir metafelsefe sorusu.

Felsefe yapmak böyle zorluklara sahipken bir de metafelsefe var. Metafelsefe, felsefe sorunlarını ele almaya başlamadan önce yapmamız gereken daha temel bir araştırmaymış gibi duruyor. İlk bakışta pek az çalışılmış bir alan gibi görünüyor. Gilbert Ryle metafelsefenin *felsefecileri bile* neden bezdirdiğini anlatan ve belki de biraz gereksiz olduğunu düşünmemize yol açabilecek güzel bir benzetme sunuyor: “yöntemlere ilişkin sorularla meşgul olmak bizi, yöntemlerin kendilerini uygulamaktan alı koyar. Kural olarak eğer ayaklarımız hakkında çok fazla düşünürsek daha iyi değil, daha kötü koşarız” (Ryle, 1953, s. 185). Dolayısıyla —öyle görünüyor ki— bilimsel yöntem üzerine düşünen bilim felsefecileri hiçbir uzlaşmaya varmadan hiçbir sorularını yanıtlayamadan tartışırken, bilimin yöntemi hakkında düşünmeyen bilimciler doğanın düzenini ortaya çıkarmakta pek başarılı oluyor. Metafelsefe ise felsefeden bile daha beter durumda görünüyor.

Sözü bilimcilere getirmemin nedeni yalnızca kendi ilgi alanımın bilim felsefesi olması değil. Felsefenin ilerlemiyor olduğu savı genellikle bilim ile bir karşılaştırmaya dayanarak savunulur. Yaygın kanıya göre felsefeciler 2500 yıldır yerinde sayarken bilim, yalnızca son beş yüz yılda inanılmaz bir ilerleme kat etmiştir. Bu nedenle ilerlemenin tanımını aramaya yönelmek yerine bilim ve felsefe arasındaki farklara odaklanarak felsefenin bilime göre durumunu anlamaya çalışacağım.

Bu konu hakkında yalnızca felsefeciler değil bilimciler de fikir yürütmektedir. Örneğin Hawking ve Mlodinov’un ortaya koyduğu biçimde konuya yaklaşırsak felsefe yalnızca farklı değil düpedüz gereksizdir. Onlara göre “bilgi arayışımızda keşfin meşalesini” (Hawking & Mlodinov, 2010) felsefeciler çoktan bırakmıştır. Meşale artık bilimcilerin elindedir. Bilgi nedir? Bilimin bilgiye ulaştığını nasıl biliriz gibi felsefi soruların fizik tarafından yanıtlanmayacağını söyleyerek Hawking’e karşı çıkmanın bir anlamı olmadığı

açık. Tam da bu tür soruları zaman kaybı olarak gördüklerinden yanıtlayamıyor olmaktan rahatsızlık duymayacaktır. Bunun yerine bu yaygın düşüncenin kaynağına bakalım. Bilimin ilerlediğini, sorun çözüldüğünü, felsefenin ise yerinde saydığını düşünmeye neden olan nedir?

2. Aristoteles Okulda

Eric Dietrich, felsefenin ilerlediğini düşünen felsefecilerin anosognosiadan (kişinin açık bir rahatsızlığını yadsıması) muzdarip olduklarını iddia eder (Dietrich, 2011). Zira felsefenin ilerlemediği aşikardır. Bu görüşünü de bir düşünce deneyiyle ortaya koyar. Aristoteles'in bir şekilde günümüze geldiğini ve bir üniversite yerleşkesine yolunun düştüğünü düşünmemizi ister. Önce bir fizik dersine girer:

Duydukları onu şok eder. Bir tüy ve bir demir top vakumda aynı hızda düşer; daha ağır olmak daha hızlı düşmek anlamına gelmez, bu anlamadığı bir şey. Aristoteles'e sınıfın kalaniyla birlikte bunun, Apollo 15'in kaptanı David Scott tarafından ayda (ayda?!?!?) yapılan deneysel sağlaması gösteriliyor. Bir elmanın neden düştüğünü açıklayan denklemlerin (denklemler?!?!?) tam aynısı ayın nasıl Dünya'nın yörüngesinde ve Dünya'nın nasıl Güneş'in yörüngesinde kaldığını açıklıyor (yörüngeler?!?!?). Kuantum mekaniği tuhaflıklarını öğreniyor. Ne kadar çok dinlerse o kadar şaşıyor. Sonunda bayılıyor. (Dietrich, 2011, s. 334)

Dietrich'e göre biyoloji dersinde de durum farklı olmayacaktır. Bu sarsıcı deneyimin üstüne bir de felsefe dersine girer. Şansa bakın o da bir metafizik dersi ve olaylar şöyle gelişir:

Profesörün özler hakkında, varlık olarak varlık hakkında, dünya hakkında düşüncemizin en genel yapısı hakkında ders verdiğini görüyor. Profesörün ne hakkında konuştuğunu tam olarak biliyor. Aristoteles, profesörün yapmış görüldüğü bazı hataları ve belirtmediği bazı önemli ayrımları tartışmak için elini kaldırıyor. Tartışma ilerledikçe metafizik profesörü biraz şaşıyor ama aynı zamanda (yaşlı) öğrencisinin anlayış ve sezgisinden keyifleniyor. (Dietrich, 2011, s. 334).

Benzer biçimde etik dersinde de erdem ahlakı anlatılırken Aristoteles hocanın eksiklerini düzeltmek üzere "elini kaldırır."

Aristoteles'in fizik dersinde ne büyük şaşkınlıklar yaşadığını anlatabilmek için yeni noktalama işaretleri icat etmek gerektiren bu öykü son derece ikna edici görünse de olayların biraz daha farklı gelişme ihtimali olduğunu düşünüyorum. Örneğin felsefe dersi metafiziğinin theta kitabının tartışıldığı bir ders değil de giriş düzeyinde bir metafizik dersinin tümellerin tartışıldığı bir kısmı olsaydı öykümüz şöyle de olabilirdi:

Duydukları onu şok eder. Tümellerin olmadığını düşünüyorlar! Küme nominalistleri için a, F'dir eğer ve ancak a, F kümesinin elemanıysa (eleman?!?!?); oysa trope (trope?!?!?) nominalistlerine göre a, F'dir eğer ve ancak a'da F'lik varsa, bunlar anlamadığı şeyler. Üstelik niteliklerin olmadığını savunanlar da varmış. Ne kadar çok dinlerse o kadar şaşıyor.

Sonunda bayılır mı bilmiyorum ama bir de fizik dersi düşünelim:

Profesörün neden taşlar düşerken, ayın düşmediğini açıklamaya çalıştığını görüyor; doğal hareket hakkında ders verdiğini görüyor. Profesörün ne hakkında konuştuğunu tam olarak biliyor. Aristoteles, profesörün yapmış görüldüğü bazı hataları ve belirtmediği bazı önemli ayrımları tartışmak için elini kaldırıyor. Zamanı yanlış anladıklarını, zamanın değişimin ölçüsü olduğunu söylüyor. Tartışma ilerledikçe fizik profesörü biraz şaşırıyor ama aynı zamanda (yaşlı) öğrencisinin anlayış ve sezgisinden keyifleniyor. Sonunda Aristoteles'e söylediklerinin doğru olduğunu, ancak öğrencilerinin Einstein'ın görelilik kuramını öğrenmeye henüz hazır olmadığını belirtiyor. Aristoteles de sırf alıştırma olsun diye yapılan bu dersi pek gereksiz bularak sınıftan çıkıyor.

Bu belki de bazılarımıza biraz abartılı gelecektir. Evet soru hala taşların neden düştüğü ve ayın neden düşmediği olsa da bu soruyu ele alış biçimiz çok değişti. Zaten göstermek istediğim Aristoteles'in dirilip gelse bize fizik öğretebileceği değil. Amacım felsefede ve bilimde ilerleme sorusunu ele alırken farklı ölçütler kullanıldığını dikkat çekmek. Felsefe dersinde en genel anlamıyla soruların korunmasını bir yerinde sayma işareti olarak görürken, fizikte soruya verilen yanıtın değişimini ilerleme sayıyoruz.

Kuşkusuz felsefe ve bilimin farklı amaçları, yöntemleri olması gibi gerekçelerle ilerleme ölçütlerinin farklı olması gerektiği savunulabilir. Ancak burada söz ettiğim çifte standard aynı bir ölçüt kullanılırken ölçütün farklı biçimlerde uygulanması.

Örneğin Russell felsefenin ilerlediğini savunurken bile yanıtlara ulaşabileceğimizden umudunu öylesine kesmiştir ki şöyle söyler: "Felsefe, sorularına bulunacak nihai yanıtlar için değil ancak sorularının kendi değeri için çalışılmalıdır; çünkü kural olarak hiçbir nihai yanıtın doğru olduğu bilinemez" (Russell, 1964, s. 161). Öyle görünüyor ki "kural olarak" hiçbir fizik sorusunun yanıtının da doğruluğunun kesin olarak kanıtlanamayacağı Russell'ın dikkatinden kaçmıştır.

Üstelik eğer zamanın ne olduğu sorusunu fizik sorusu olarak kabul edeceksek, fiziğin bazı güncel yanıtları da Aristoteles'te bulunmakta. Einstein'ın genel görelilik kuramındaki zaman anlayışı Newton'ın zaman anlayışından çok Aristoteles'inkine benzer.

Bütün bunları fiziğin ilerlemediğini öne sürmek için anlatmıyorum, felsefenin ilerlediğini kanıtladığım iddiasında da değilim. Dietrich'in düşünce deneyinin böyle de anlatılabileceğini göstermekteki amacım felsefenin ilerlemediğini söylemek için bu basit öyküden çok daha fazlasına ihtiyacımız olduğunu göstermek. Fizikte ve felsefede amaçların ve dolayısıyla ilerleme ölçütlerinin de farklı olabileceğini kabul ediyorum. Ancak burada eleştirmeye çalıştığım görüş tam da her iki alana da aynı ölçütü uygularsak sonucun farklı çıkacağı savı. Eğer soruların hiçbir kuşkucunun itiraz edemeyeceği kesin yanıtını bulmayı tek ilerleme ölçütü olarak koyarsak fizik de ilerlemiyor demektir. Bu ölçütü sadece felsefe için kullanıyorsak da ölçütün makul olup

olmadığını sorgulamaya hakkımız olmalı. Neden felsefede ilerlemenin ölçütü bu kadar ulaşılmaz olsun ki?

Dietrich'in düşünce deneyini kabul etsek bile eğer Aristoteles'in neye daha çok şaşıracağı hangi alanın daha çok ilerlediğinin kanıtı sayılacaksa şu soruyu sormak gerekir: Aristoteles'i aya gidip geldiğini iddia eden bir astronot mu daha çok şaşırtırdı yoksa yumurta yemenin ahlaki olmadığını savunan bir vegan mı? Gerçekten ahlak alanında yerimizde mi sayıyoruz?

Ahlak alanında ilerlediğimiz savına getirilen yaygın iki itiraz vardır. İlki köleliğin kaldırılması gibi adımların felsefeciler tarafından atılmadığı, toplumun bu alandaki dönüşümünün ardından felsefecilerin buna ayak uydurmaya çalıştığıdır. İkincisi de köleliğin ortadan kalkmadığı ya da hayvanlara her zamankinden daha çok eziyet ettiğimiz şeklindedir. Her iki itirazda da haklılık payı olduğunu kabul etsem de benim savunduğum görüş açısından bir sorun oluşturmadıklarını düşünüyorum.

Dünyadaki tüm ilerlemenin felsefeciler sayesinde olduğunu iddia ediyor değilim. Ne veganlık ne feminizm felsefecilerin icadıdır. Kölelik bir felsefecinin muhteşem kitabı sonucu yasaklanmış değildir. Yine de bunların *felsefede* bir ilerlemeye karşılık gelmediğini öne sürmemek gerekir. Felsefenin ilerlemesi bir üniversitede felsefeci olarak maaş alan birinin kitap yazması sonucu gerçekleşmek zorunda değildir. Böyle bir yaklaşımı bilime uygulasaydık Watson ve Crick'in DNA'nın ikili sarmal yapısını keşfetmesini biyolojide bir ilerleme sayamazdık. Zira her ikisi de fizikçiydi.

Bu yazıda ahlak alanında ilerlemenin ne olduğunu yanıtlamaya da girişmeyeceğim. Dünya'da eskiye göre ahlaki olarak daha iyi/doğru bir düzen olduğunu söyleyemem. Veganların ortaya çıkışından öncesine göre bugün, çok daha fazla sayıda hayvanı öldürüyoruz. Haklı olarak burada bir ilerleme değil gerileme olduğu savunulabilir. Ancak benim sözünü etmeye çalıştığım felsefenin ilerlemesi. Örneğin Aquinalı Thomas ya da Kant hayvanlara sırf eğlence olsun diye işkence etmekte bir sakınca görmüyordu. Yalnızca onlara eziyet etmenin bizi insanların acılarına duyarsızlaştırma riski barındırdığını söylemişlerdi. Yine de bu dolaylı sakıncayı bir kenara bırakırsak hayvanlara eziyet etmekte ahlaki bir sorun görmüyordu. Oysa bugün vegan olmayan hatta veganlığı alaya alan insanlar bile Thomas'ın görüşünü kabul edilemez bulmaktadır.

İlerlemeyi nasıl tanımladığımıza göre bu hala ilerleme olmayabilir. Ancak şurası açık Aristoteles ya da Thomas bugün bir ahlaki tartışmada en az fizik tartışmasındaki kadar tuhaf görünecektir. Erdem ahlakından söz etmek biçimindeki bir ortaklık, fizikçilerin hala gözlemsel verileri kullanarak doğada düzenlilik arıyor oluşu kadar bir ortaklıktır.

2. Uzlaşım

Felsefenin ilerlemediğini öne süren Dietrich'in düşünce deneyi dışında argümanlar da bulunmakta. Örneğin James Sterba felsefede uzlaşımın eksikliğini ilerlemenin yokluğuna delil olarak sunmakta:

Her biri göksel cisimlerin fiziğinin en iyi kuramına sahip olduğunu iddia eden Ptolemy'nin, Kopernik'in ya da hatta Newton'ın bile çağdaş savunucularını bulamayız... Ama etiğin en iyi kuramına sahip olduğunu iddia eden örneğin Aristoteles'in Kant'ın Mill'in çağdaş savunucularını bulabiliriz. (Sterba, 2005, s. 1).

Chalmers da konuya ilişkin bir yazısında ilerleme ölçütü olarak “doğruluğa topluca yakınsama”yı kullanır (2015, s. 2). Yani ilgili akademik topluluğun doğru yanıtı yaygın olarak kabul etmesi ilerleme göstergesidir.

Chalmers bilimde de kuramların daha sonra yanlış olduğunun ortaya çıkabiliyor olması nedeniyle bilimde “doğru”ya değil yanlışla yönelen bir yakınsama olabileceği endişesinin farkındadır. Dolayısıyla ölçüt ne bilimde ne felsefede ilerlemeyi doğrudan ve kolayca gösteremez. Chalmers çeşitli soruları listeleyip bunlara felsefecilerin ne ölçüde ortak yanıtlar verdiğini değerlendirir. Burada dikkati çeken nokta şudur: Felsefecilerin “büyük soruların yanıtlarında” *nadiren* uzlaştığını söyler. Ancak tam da bu noktada şu soru önemlidir: gerçekten büyük sorulardan söz ettiğimizde fizikçiler uzlaşabiliyor mu? Ve bir sorunun büyük soru olduğuna nasıl karar vereceğiz?

İlerleme toplulukça büyük soruların doğru yanıtlarına yakınsama ise ve yalnızca felsefe sorularını büyük soru kabul edersek fizik tanım gereği ilerleyemez. Bundan kaçınmak için alanın kendi soruları arasında büyük soruları seçmeyi düşünebiliriz. Chalmers da böyle yapmakta. Matematikteki ilerlemeyi Hilbert'in 1900 yılında ortaya attığı 23 temel problemin durumuyla ölçmekte (Chalmers, 2015, s. 7). Bunlardan onu açıkça çözülmüş yedisi de kısmen çözülmüş durumda. Böylece matematik ilerlemekte.

Oysa bu yaklaşımı benimsersek tuhaf bir durumla karşı karşıya kalırız: felsefenin bütünü değilse bile her parçası ilerler. Mantık, dil felsefesi ya da bilim felsefesi gibi parçalara böldüğümüzde ya da gerekliyse fizik felsefesi, popülasyon genetiğinin felsefi problemleri gibi yeterince küçük parçalara böldüğümüzde soruların yanıtları konusunda geniş bir uzlaşım olmaktadır. Her parçası ilerleyen bir disiplinin ilerlemiyor olduğunu söylememize yol açan bir ölçüt sorunludur.

Dahası Hilbert'in ortaya koyduğu ve çözülen problemleri düşündüğümüzde şöyle düşünmek daha makul olacaktır. Sorular aniden çözülmemiştir. Çözüm zaman almıştır. Bu zaman içinde yapılan çalışmalarda ilerleme kat edilmiştir. Öyleyse ortada bir çözüm yokken bile çözüme yaklaşma anlamında bir ilerlemeden söz etmek sağduyumuza uygun görünmektedir. İlerleme ölçütümüz bunu da yakalayabilecek biçimde tasarlanmalıdır.

Kuhn, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* adlı eserinde felsefenin ilerlemesi konusunu doğrudan ele almasa da bilimde ilerlemeden söz ederken yanıtlarda uzlaşma fikrine işaret eder ve felsefeyle bir karşılaştırma sunar: “Örneğin felsefenin ilerlemediğini söyleyen kişi, hala Aristotelesçilerin olduğunu vurgular; Aristotelesçiliğin ilerlemediğini değil” (1996, s. 163). Bunun bir sonucu Sterba'nın ve Chalmers'ın söz ettiği gibi felsefecilerin neredeyse hiçbir konuda uzlaşamamasıdır.

Eğitimde bu fikrin yansımaları açıkça görebiliriz. Bir fizik dersi bilim toplumunca doğru olduğu kabul edilen kuramların anlatımı iken felsefe dersleri farklı görüşlerin yan yana sunulmasından oluşur. Kuşkusuz bilimciler gibi felsefeciler de her görüşe eşit değer vermezler. Kendi görüşlerinin doğru olduğunu diğerlerinin yanlış olduğunu düşünürler. Ancak öyle görünüyor ki birbirine taban tabana zıt görüşleri savunan felsefeciler yan yana odaları olan saygın akademisyenler olabilirken fizikte durum farklı görünür.

Yaygın kanıya göre bilimcilerin anlaşılamadığı konular olsa da, felsefede neredeyse hiçbir görüş çürütülememektedir. Bugün çalışan iyi bir felsefeci “Kantçı” olabilirken, Newton’ın haklı olduğunu kuantum kuramının yanlış olduğunu savunan bir fizikçinin ciddiye alınması kolay değildir. Bütün bunları dikkate değer buluyorsam da yine bir çifte standart uyguladığımızı düşünüyorum.

Ancak bir de şöyle düşünelim. Aristoteles’in köleleri vardı ve Kant ırkçıydı. Peki günümüzde gerçekten ciddiye aldığımız Aristotelesçi erdem ahlakı savunucuları köleliğe karşı değil mi? Kuşkusuz karşılar. Hangi anlamda Aristotelesçiler öyleyse? Tek tek ahlaki yargıları değil ama konuya yaklaşımını paylaştıkları söylenebilir belki. Ancak böyle ele alacaksa bugün Dünya’nın evrenin merkezinde durmadığını savunan pek çok Kopernikçi saygın fizikçi vardır. Ve bugün de hala ay-altı ay-üstü ayrımını reddediyoruz ve Newton gibi hem göksel cisimler için hem de Dünya üzerindeki taşlar için aynı yasaları kullanmamız gerektiğini savunuyoruz. Felsefede kullandığımız ölçütleri kullanırsak bugün de hala Kopernikçi ya da Newtoncu olmak olanaklı.

Bir felsefeci bugün Kantçı olduğunu söylediğinde, Kant’ın tüm söylediklerinin kelimesi kelimesine doğru olduğunu iddia etmez. Bu durumda Kantçı olmak hangi anlamda değişmemek, yerinde saymak oluyor? Ve eğer kuantum kuramının ciddi eksikleri olduğunu doğayı doğru betimleyen asıl kuramımızın belirlenimci olması gerektiğini söylemek Newtoncu olmak olarak kabul edilebilirse, bugün yaşayan Nobel fizik ödülü almış Gerhard t’Hooft’un Newtoncu olduğunu söylememiz gerekir.

Bugün bir anlamda hem saygın bir fizikçi olmak hem de Newtoncu olmak olanaklı. Ama bundan dolayı fiziğin ilerlemediğini düşünmüyoruz. Öyleyse Kantçı olmak olanaklı dendiğinde hemen felsefe ilerlemiyor da dememeliyiz.

Kanımcı bilimde uzlaşım varken felsefede olmadığını düşünmemizin temel nedeni ders kitaplarının hazırlanma biçimidir. Bilimde anlaşmazlıklar ders kitaplarında yansıtılmaz. Temel fizik eğitimi sırasında alacağınız Newton fiziği dersinin kitabında “aslında bugün bilim toplumu burada sunulan yasaları kabul etmiyor” diye bir uyarıya rastlamazsınız. Ya da sicim kuramı anlatan bir kitapta “bunun bilim olmadığını söyleyenler de var” gibi bir ifade yer almaz. Bu tür tartışmalara temel eğitiminiz bittikten sonra bir bilimci olarak çalışırken girersiniz. Üstelik bu durumda bile karşıt görüşleri anlatan bağımsız metinlerle çalışırsınız; karşıt görüşleri yan yana sıralayan kitaplar bulmak pek kolay değildir. Dahası bilimciler eğitime çözülmüş problemlerin çözümünü öğretmekle başlarlar. Açık problemler çok sonra karşınıza çıkar.

Oysa felsefede durum tam tersidir. Henüz lisans eğitiminizin ilk gününe yanıtını kimsenin bilmediği bir sorunla başlarsınız. Dış dünyanın varlığını nasıl kanıtlayacağımız sorusu bir açık sorudur. Bu soru birinci sınıfta karşınıza çıkar ve ortaya atılmış farklı yanıtların bazıları da sunulur. Burada uzlaşmış bir yanıt olmadığı da hemen söylenir. Fizikte de böyle açık sorular vardır ve eğitimin amacı bu açık soruların çözümüne katkıda bulunabilecek fizikçiler yetiştirmektir. Ancak bunlarla lisans eğitimi sırasında karşılaşılmaz.

Fizik eğitiminin bu özelliğiyle çok etkin olsa da bu durum fiziğin gerçekte nasıl bir etkinlik olduğunu gizler. Örneğin “serbest düşme” anlatılan bir temel fizik dersi düşünelim. Sorumuz şu: Noktasal bir parçacık yalnızca yer çekim kuvvetinin etkisiyle belirli bir yükseklikten bırakıldığında ne kadar zamanda yere düşer? Lise öğrencilerinin bile kolayca yanıtlayabileceği bu soruyu çözülebilir kılan, yapılan basitleştirmelerdir. Düşen cisim karmaşık bir şekli olan ve hava sürtünmesine maruz kalan bir cisim değil. Düşen cismin bir dosya kağıdı olduğunu ve havanın da olduğunu düşünsek soruyu çözemerdik.

Ancak daha da önemli olan nokta şu: Newton kuramı herkes tarafından terk edilmiş bir kuram olduğuna göre yer çekiminden neden söz ediyoruz? Neden bu soruyu bilim toplumunun üzerinde uzlaştığı kuram ışığında ele almıyoruz? Fizik eğitimi sırasında artık kabul edilmiyor olsa da Newton fiziği öğretiliyor.

Bu basitleştirmeler, fen bilimlerinin her konuda uzlaşmaya varmış, doğru yanıtları belirli bir alan olduğu yanılsaması yaratan bir eğitim modeline olanak sağlıyor. Oysa fen bilimleri alanında hala çalışmalar yapılıyor olması tam da bilimcilerin her sorunu çözemediğini gösteriyor. Tıpkı felsefede olduğu gibi çözülmemiş soruları var. Yalnızca bunlar lisans eğitiminde gündeme gelmiyor.

Bu basitleştirmeleri yapabilmenin en etkili aracı da matematik. Eğitimin aldığı bu farklı biçimlerin, matematiğin sağladığı kimi avantajların sorunun özünü gözden kaçırmamıza yol açmamasına dikkat etmek gerekli. Nitekim felsefede ilerleme olmadığını en ateşli biçimde savunanlar bile mantık alanındaki ilerlemeye itiraz etmiyorlar. Ortaçağ düşünürlerinin içinden çıkamadığı bazı çıkarımlar bir lisans öğrencisine sınav sorusu olarak sorulabilir durumda. Zira sembolik yapı bazı varsayımlar ile çözülebilir sorular oluşturmaya olanak sağlıyor. Daha temeldeki bir problemi çözmek yerine ona bir yanıt kabul edip asıl soruya yanıt aramak olanaklı hale geliyor.

Peki felsefe soruları da fizik soruları gibi basitleştirilebilir mi? Yani bazı basitleştirmeler yardımıyla temel kimi soruları dışarıda bırakarak çözülebilir problemler oluşturabilir mi? Bunu iki şekilde yapmak olanaklı. İlki her felsefecinin zaten yaptığını yapmak. Örneğin “doğa yasaları var mıdır?” sorusunu yanıtlamaya çalışan bir bilim felsefecisi “doğa var mıdır?” sorusunun yanıtını aramayı bir kenara bırakmıştır. İkinci olarak bazı soruları sormamayı tercih ettiğimizde ortaya çıkan alana başka bir ad vermek. İşte tüm bilimlerin felsefeden çıktığını söylerken kast edilen budur.

Burada fizikçilerin asla yaptıkları üzerine düşünmeyen kişiler olduğunu söylemiyorum. Yalnızca sürekli daha temel bir soruya giderse bir noktada yaptığı işi bizim fizik olarak değil felsefe olarak sınıflandıracağımızı söylüyorum. Bu sırada aşacağı muğlak ve keyfi konmuş sınırın önemini abartmaktan kaçınmalıyız. Felsefenin diğer disiplinlerden bu anlamdaki asıl farkı şudur: felsefe dışında bir disiplinde çalışan bir kişi alanı hakkında düşünmeye, yöntemler hakkında soru sormaya başladığında bu işlemi ısrarla sürdürürse bir süre sonra felsefe yapmaya başlamış olur. Oysa bir felsefeci ne kadar alanının dışından konuşmaya çabalarsa çabalsın hala felsefe yapmaktadır. Dolayısıyla felsefe bu basitleştirme işini asla temel bilimlerdeki formda ve o etkinlikte yapamaz. Yine de burada aslen eğitim tarzına ilişkin bir farktan söz ediyorum. Bir disiplinin eğitiminin nasıl verilebildiği ilerlemediğinin kanıtı olarak görülmemeli.

3. Felsefe ve Tarihi

Bütün bunlar bir yana şu da önemli bir fark gibi görünüyor. Her ne kadar fizikçiler de Newton kuramı öğreniyor olsalar da Newton'ın kendisini okumazlar. Einstein ya da Heisenberg de okumazlar. Öte yandan felsefeciler yalnızca bir ilkçağ felsefe tarihi dersi almakla kalmazlar Aristoteles'in kendi metinlerini okurlar. Ve "doğrusunu bir kenara bırakalım bu metinde Newton ne demek istiyor?" sorusu bir fizik dersinde asla sorulmazken tümeller konusunda kendi fikrimizi bir kenara bırakıp Aristoteles'in ne demek istediğini anlamak felsefecilerin yaptığı bir şey. Bu nedenle felsefe belki de bilim gibi bir etkinlik değil metin analizine dayalı bir etkinliktir. Örneğin edebiyat eleştirisi gibi. Bu onu değersiz ya da gereksiz kılmaz. Ancak metinlerin dışında bir şeyleri keşfedecek bir etkinlik olmadığını gösterir. Durum buysa belki de dışarıda duran bir şeyleri keşfetmek anlamında bir başarı felsefeden beklenemez ve eğer ilerlemeyi de dışarıdakinin daha doğru bir betimlemesini vermek gibi bir anlamda anlıyorsak felsefe ilerlemiyor denebilir. Ancak yine burada da akıl yürütmemiz sorunlu. Çünkü eğitim sistemimizin nasıl kurgulandığından yola çıkarak bir disiplinin ilerleyip ilerlemediği sorusuna yanıt vermeye çabalıyoruz.

Burada şu soru özellikle önemli: felsefe ve felsefe tarihi ayrı disiplinler olarak kurgulanabilir mi? Yani şöyle söyleyebilir miyiz: bir felsefeciler vardır, bunlar sorularımızın yanıtını aralar, bir de felsefe tarihçileri vardır bunlar da geçmişte bu sorulara yanıt verme girişimlerini öykülerler? Nitekim bilim için durum böyledir. Yaşamını Newton'ın metninde ne demek istediğini anlamaya adanmış insanlar vardır ancak bu bilim tarihçileri, fizik bölümlerinde çalışmazlar.

Yinelemek gerekirse felsefe tarihinin gereksiz olduğunu söylemiyorum. Yukarıda da belirttiğim gibi fizik eğitiminde de fizik tarihi belirli bir yer tutuyor. Ancak özgün metin okumak yerine biraz güncel gereksinimlerimize göre "düzenlenmiş" bir bilim tarihi sunuluyor. Bilim tarihinin fizik bölümü dışında yapılması gibi felsefe tarihi de felsefe bölümü dışında yapılabilirdi. Böyle yapılması gerektiğini söylemiyorum. Yalnızca bunun olanaklı olduğunu söylüyorum. Eğitim sistemimizin böyle kurgulanmamış olması felsefenin ilerlemediğinin kanıtı değildir. Tersine fizik tarihi de fizik disiplininin içinde tutulmuş olabilirdi. O zaman fizik bölümleri de eski fizikçilerin metnlerinin

okunmasına eğitimlerinde yer veriyor olurlardı. Bun kendi başına ilerlemenin olduğunun ya da olmadığının bir göstergesi değildir.

4. Sonuç: Ayakları Düşünmek

Bütün bunlar felsefenin ilerlediğini kanıtlamaya yetmeyebilir. Zira bilimin bile ilerlemediğini savunanlar var. Ve ben de yalnızca bilimin ilerlediği ama felsefenin ilerlemediğini savunan argümanlara odaklandım. Ancak en azından felsefenin ilerlemediği görüşünün aşikar olmadığını gösterdiğimi umuyorum. Bununla birlikte ilerlemeden ne anlamak gerektiği sorusuna da kısaca değinmek istiyorum. Chalmers yukarıda ele aldığım çalışmasında doğruya ulaşmayı ilerleme ölçütü olarak alırken onun açıkça değerli bir amaç olduğunu ancak —hem bilim hem felsefe için— tek ilerleme ölçütünün bu olmak zorunda olmadığını kabul eder (2015, s. 11). Kuşkusuz felsefe ve bilim için ayrı ölçütler de düşünülebilir.

İlerlemek için bir amacımız olması gerekir. İlk akla gelen ilerleme fikri belirli bir hedefe yaklaşmak biçimindedir. Varılacak bir yer vardır ve oraya olan uzaklığın azalması ilerlemedir. Ancak elbette yanıtını bilmediğimiz bir sorunun çözümüne yaklaştığımızı bilmek pek kolay değil. Platon'un Menon diyalogunda olduğu gibi yanıtı bilseydik aramazdık. Bilmiyorsak da yaklaşıp yaklaşmadığımızı bilemeyiz. Bu yaklaşımla felsefenin —ya da bilimin— ilerlediğini söylemek olanaklıysa bile çok zordur.

Ancak bir başka ilerleme ölçütü daha vardır. Platon'un aklına gelmemiş olan bu ölçüte göre amacımız bir başlangıç noktasından uzaklaşmak olabilir. Örneğin amacım evden uzaklaşmaksa ilerleme başlangıç noktasından ölçülecektir. Bu şekilde varılacak bir son nokta olmaksızın ilerlemeden söz edilebilir. Üstelik bu tür bir ilerleme sonuçta bir uzlaşım da gerektirmez. Farklı yönlelere giderek ilerlemek olanaklıdır. Hatta yıkıcı bir etkinliğin de ilerlediği savunulabilir.

Böyle bir yaklaşım felsefe için özellikle uygun olabilir. Çünkü felsefeyi sıklıkla durup dururken sorun çıkaran, kimsenin sorun görmediği yerlerde itirazlar geliştiren bir etkinlik olarak görüyoruz. Zihni olan kendinden başka bir varlığın olmadığını savunan makaleler yazarak başkalarını ikna etmeye çalışan tek meslek grubu felsefecilerdir.

Herkesin aşikar olduğunu, sorgulamaya değer olmadığını düşündüğü görüşlerin sorgulanması durumunda önemli yanılgılarımız ortaya çıkabilir. Bu da felsefenin kanımca en önemli yararlarıdır. Kuhn bilimsel devrim dönemlerini anlatırken bu dönemlerde bilimcilerin “felsefe yapmaya” başladıklarını söyler. Bundan kasıt fizikçilerin sormayı gereksiz gördüğü soruları sormaya başlamasıdır. Ancak bu türden, yapılan iş hakkında düşünme etkinliği önemli değişimlere yol açabilir.

Bu bakımdan meta-felsefe de felsefe için son derece önemlidir. Konuşmanın başında da belirttiğim gibi meta-felsefe ilk bakışta yeni ve az çalışılmış bir alan gibi görünmekteyse de felsefe tarihi boyunca yaşanan önemli pek çok kırılma meta-felsefe alanındaki çalışmalarla gerçekleşmiştir. Örneğin Descartes'a baktığımızda bir meta-felsefeci ile karşılaşırız. Kendisi bilgi kuramı kitabı yazmamıştır. Felsefe yapmanın ilkelerini

araştırmıştır. Kant'ın sorusu da "bir bilim olarak metafizik nasıl olanaklıdır?" şeklindedir. Dil felsefesinin ortaya çıkışı da yine bir meta-felsefe çalışması olarak görülmelidir.

Ayakları düşünmek önemlidir. Bir kişi ayaklarının nasıl işlediği üzerine odaklanırken iyi koşamaz ama bu ayakları çalışmanın gereksiz olduğu anlamına gelmez. Örneğin ayaklardaki sorunları gidermekte uzmanlaşmış bir doktor ya da bir koşucunun antrenörü iseniz ayaklar hakkında çalışmış olmanız gereklidir. Burada kilit unsur iyileştirme isteğidir. Bu ister bir bozukluğu düzeltmek biçiminde isterse de bozulmamış olanı geliştirmek biçiminde olsun. Kanımca ilerleme de tam budur. Bu nedenle daha hızlı koşmayı olanaklı kılacak olan tam da ayakların işleyişini çalışmaktır. Felsefenin ilerlemiyor görüntüsü çizmesi yalnızca son ürüne odaklanan bakışımızdan kaynaklanır. Yarışı kazanan sporcuyu alkışlayıp doktorunu, antrenörünü, diyetisyenini, ayakkabı tasarımcısını gereksiz görmekten çok da farklı değildir bu.

Felsefe soruları ile ortalığı karıştırmanın kendisi pek çok disiplinin ortaya çıkışında da, önemli atılımlar yapmasında da kilit rol oynamıştır. Sorunsuz işliyormuş gibi görünen bir alanda o alanı yeniden kurabilecek soruları bulup çıkarabilmek bir ilerleme olarak görülürse, bir uzlaşmaya varmayan felsefenin de ilerlediği görülecektir.

KAYNAKÇA

Chalmers, D. (2015). Why Isn't There More Progress in Philosophy? *Philosophy*, 90 (1), 3-31.

Dietrich, E. (2011). There is No Progress in Philosophy. *Essays in Philosophy*, 12, 329-344.

Hawking, S. & Mlodinow, L. (2010). *The Grand Design*. London: Bantam Press.

Kuhn, T. S. (1996). *The Structure of Scientific Revolutions* (3. Ed.). Chicago, Londra: The University of Chicago Press.

Russell, B. (1964). *The Problems of Philosophy*. New York: Oxford University Press.

Ryle, G. (1953). Ordinary Language. *The Philosophical Review*, 62, 167-186.

Sterba, J. P. (2005). *The Triumph of Practice over Theory in Ethics*. New York: Oxford University Press.